

гу з підорних шарів ґрунту, а в посушливі роки — навіть із глибини 100 см і більше.

Кращими попередниками соняшнику є озимі і колосові, задовільними -- кукурудза на силос і зерно, небажаними — гречка, цукрові буряки, овочеві культури. Не рекомендується розміщувати соняшник після сої, гороху, квасолі, тому що попередники можуть накопичувати інфекцію сірої й білої гнилей. Не допускається розміщення соняшнику після кукурудзи, при вирощуванні якої застосовували триазинові гербіциди, а також повернення соняшнику на попереднє місце раніше, ніж через 6-8 років.

Дотримання сівозміни дає змогу без додаткових витрат запобігати накопиченню у ґрунті інфекцій, хвороб та шкідників.

РАРИТЕТНЕ ФІТО- ТА ЦЕНОРІЗНОМАНІТТЯ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОГО ПОЛІССЯ

Карпенко Ю.О.

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

Мезинський національний природний парк є найбільшою за площею природно-заповідною територією в регіоні досліджень, що репрезентує в цілому фіто- та ценорізноманіття південно-західної частини Новгород-Сіверського Полісся. Особливістю рослинності НПП «Мезинський» в цілому є те, що вона характеризується значною різноманітністю та комплексністю, відсутністю великих площ, зайнятих однорідною рослинністю. Лісистість території Мезинського НПП становить 38%, під луками зайнято 16% території, болотами — 1%, водоймами — 3%. [1]

На території НПП «Мезинський» переважає лісова рослинність, що представлена переважно дубові, липово-дубові, кленово-липово-дубові лісами, в яких дуб звичайний (*Quercus robur*) завжди формує перший ярус з домішками інших порід. Другий ярус створюють липа серцелиста (*Tilia cordata*) та клен гостролистий (*Acer platanoides*). Угруповання представлені такими субформаціями як дубовою, липово-дубовою, кленово-липово-дубовою, липовою, грабово-дубовою (ландшафтний заказник «Рихлівська дача»), ясеновою (ботанічний заказник «Вишенська дача»). Територія НПП «Мезинський» є останнім на сході форпостом зростання *Carpinus betulus*. Типові для Лівобережного Полісся вільшняки на території НПП розміщуються в притерасних пониженнях, а також в пониженнях прохідних долин малих річок — приток Десни (Студинки, Хворостинки, Восковухи, Криски, Бистриці).

Луки на території НПП «Мезинський» зосереджені переважно в заплаві Десни, в меншій мірі її приток, заплави яких частіше заболочені. В межах парку заплава Десни має ширину 2-4 км і характеризується відсутністю заплачних лісів та незначною кількістю чагарників, що свідчить про активне використання цих луків в якості сіножатей та пасовищ. Вони представлені справжніми і болотистими луками, серед перших переважають лисохвостові та тонкомітлицеві.

Болота на території НПП зосереджені в заплаві р. Десни, більш заболоченою є лівобережна її частина. Болотна рослинність представлена евтрофними трав'яними болотами, серед яких переважають угруповання осоки гострої та лепешняку великого. Лісових боліт мало, вони поширені у долинах малих річок та представлені угрупованнями формації *Alneta glutinosa*.

Водна рослинність НПП «Мезинський» представлена найчастіше угрупованнями формацій глечиків жовтих, латаття білого, латаття сніжно-білого, плавуна щитолистого, рдесників пронзенолистого та рдесника блискучого, різаку алоевидного та куширу темно-зеленого. Серед прибережноводних

ценозів, які розміщуються невеликими смугами неподалік водойм та заростаючих стариць, поширені угруповання формацій з очеретом звичайним, лепешняком великим, куги озерної та сусака зонтичного.

До Зеленої книги України занесено такі виявлені в парку угруповання: група асоціацій соснових лісів зеленомохових (*Pineta hylocomiosa*) — північна частина парку; група асоціацій дубово-соснових лісів ліщинових (*Querceto-Pineta corylosa*) — північна частина парку; група асоціацій дубових лісів ліщинових (*Querceta (roboris) corylosa*) — південна та центральна частини парку; асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового (*Carpineto-Quercetum caricosum (pilosae)*) і грабово-дубового лісу яглицевого (*Carpineto-Quercetum aegopodiosum*) — ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Рихлівська дача»; асоціації липово-дубових лісів волосистоосокових (*Tilieto (cordatae)-Quercetum (roboris) caricosum (pilosae)*), липово-дубових та кленово-липово-дубових лісів яглицевих (*Tilieto (cordatae)-Quercetum (roboris) aegopodiosum*, *Acereto (platanoidis)-Tilieto (cordatae)-Quercetum (roboris) aegopodiosum*) — центральна і східна частини парку; формація плавуна щитолистого (*Nymphoideta peltatae*) — відрізок Десни від с.Свердловка до с.Розлети, озеро «Хатинь»; формація латаття білого (*Nymphaeeta albae*) — відрізок Десни на території НПП, заплавні озера Десни; формація латаття сніжно-білого (*Nymphaeeta candidae*) — відрізок Десни на території НПП, заплавні озера Десни; формація глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*) — відрізок Десни на території НПП, заплавні озера Десни; формація сальвінії плаваючої (*Salvinieta natantis*) — північний відрізок Десни, заплавні озера Десни.

На території НПП «Мезинський» виявлено 16 видів судинних рослин, занесених до Червоної книги України. [2] Серед них: *Huperzia selago* (L.) Bernh ex Schrank — одна популяція діаметром до 0,5 м. на північному схилі яру, близько 2 км на південь від с. Радичів; *Trapa natans* L. — рідко, північний відрізок Десни на території НПП; *Neottia nidus-avis* L. — розсіяно в широколистяних лісах (урочища Рихлівська дача, Вишенська дача); *Listera ovata* L. — переважно популяції малочисельні, але трапляються по 40-50 екземплярів біля сіл Радичів та Розлети; *Epipactis atrorubens* Schult. — рідко на узлісних ділянках, в окол. сіл Великий ліс, Радичів та Розлети; *Epipactis helleborine* L. — незначні популяції, в окол. сіл Великий ліс, Радичів та Розлети; *Lilium martagon* L. — малочисельні розсіяні популяції по 3-5, місцями до 10 особин, заказник «Рихлівська дача», окол. сіл Радичів, Вишеньки та Великий ліс; *Platanthera bifolia* L. — спорадично в лісових масивах, біля сіл Радичів, Свердловка, Бужанка, Великий ліс (популяції чисельністю до 10 екз.); *Platanthera chlorantha* Cust. — в березняках, спорадично, по всій території НПП; *Dactylorhiza incarnata* L. — заболочені ділянки, в окол. сіл Мезин і Кирилівка; *Dactylorhiza maculata* L. — заболочені ділянки, окол. сіл Радичів і Вишеньки; *Nymphoides peltata* O. Kuntze — популяції багаточисельні, озеро «Хатинь», відрізок Десни від с.Мезин до с.Розлети; *Lycopodium annotinum* L. спорадично в північній частині, в окол.с.Мезин, Курилівка та Радичів; *Salvinia natans* L. — рідко, північний відрізок Десни на території НПП, заплавні озера Десни; *Allium ursinum* L. — чисельні популяції (66 кв., Понорницького лісництва), спорадично урочище «Великий ліс», околиці х. Рихли.

До Додатку I Бернської конвенції занесено 3 види, виявлених на території НПП «Мезинський». Це *Trapa natans*, *Salvinia natans* та *Jurinea cyanooides* (L.) Reichenb., яка зростає в псамфітних угрупованнях соснових лісів та узліссях.

З Європейського Червоного списку на території НПП відмічено 3 види, серед них *Rumex ucrainicus* Fisch. Ex Spreng, *Crataegus ucrainica* Pojark.) та *Trapogon ucrainicus* Artemcz..

Досить цінними на території НПП є популяції (6 місцезростань) реліктового виду *Matteuccia struthiopteris*, які місцях зростання утворює групи, що

нараховують від 25 до 100 і більше екземплярів, висота окремих екземплярів досягає 100 — 120 см з своєрідною бокалоподібною формою.

На території НПП виявлено 3 популяції *Alnus incana*, релікту льодовикового періоду, що зростають на днищах ярів (окол. с.Покошичі, ландшафтні заказники «Мезинська Швейцарія», «Свердловський»).

На території НПП виявлено 15 видів папоротеподібних, які здебільшого мають певну еколого-ценотичну і екологічну приуроченість, і характеризуються рядом нетипових для регіонів видів. Серед них *Phegopteris connectilis* (Michx.) Watt, *Polypodium vulgare* L., *Polystichum aculeatum* (L.) Roth, *Polystichum braunii* (Spenn.) Fee .

Найбільша кількість раритетних видів зосереджена в центральній і східній, більш багатих за рослинним покривом та ценорізноманіттям частинах території Мезинського НПП.

Література

1. Карпенко Ю.О. Фіторізноманіття лісових територій ПЗФ поліської частини Чернігівської області // Біологічне та ландшафтне різноманіття лісових територій ПЗФ Лівобережного Полісся в межах Чернігівської області / Під заг.ред. д.б.н., проф. Т.Л.Андрієнко-Малюк — Чернігів: Золоті ворота, 2013. — С.33-75.
2. Карпенко Ю.О. НПП «Мезинський» як осередок охорони фіторізноманіття Новгород-Сіверського Полісся // Біологічне та ландшафтне різноманіття лісових територій ПЗФ Лівобережного Полісся в межах Чернігівської області / Під заг.ред. д.б.н., проф. Т.Л.Андрієнко-Малюк — Чернігів: Золоті ворота, 2013. — С.76-86.

ЗНАХІДКА *WOLFFIA ARRHIZA* (L.) HORKEL EX WIMMER НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ

Клепець О.В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Однією із найбільш дивовижних рослин нашої водної флори є представник родини ряскових (Lemnaceae) вольфія безкоренева (*Wolffia arrhiza* (L.) Horkel ex Wimmer). Цей вільноплаваючий на поверхні води гідрофіт із дуже дрібними овально-кулястими пагонами діаметром усього 1-1,5 мм є найменшою квітковою рослиною у світі. Свою родову назву вольфія безкоренева отримала на честь німецького ботаніка й ентомолога Йогана Вольфа (1778-1806) [10], а виду, що є цілком очевидним, — за відсутність коренів. Квітує рослина у помірних широтах із травня по липень, але вкрай рідко і майже непомітно для неозброєного ока через дуже дрібний розмір квіток та їх високу редуцію. Рослина багаторічна, розмножується в основному вегетативно — брунькуванням листеця або туріонами, зрідка — насіннево. Для *Wolffia arrhiza* характерним є формування на поверхні води зелених або коричнево-зелених скупчень (коричневий колір обумовлений наявністю пігменту в епідермальних клітинах рослини) [4].

Широко використовується в акваріумістиці як природний затінювач акваріуму та поживна добавка до раціону риб [8]. Розглядається як цінна кормова рослина, перспективна для введення в культуру, що за сприятливих умов швидко розмножується та поїдається свійськими тваринами, водоплавними птахами, рибами та деякими безхребетними. Зелена маса містить до 60% крохмалю, до 10% білків, до 20% жирів, виступає джерелом вітамінів А, В₆, В₁₂, С, РР [7].

Представники роду *Wolffia* Horkel ex Schleid. широко розповсюджені у помірному та тропічному поясах обох півкуль. Однак якщо у Південній Африці